

DIRJORLIK SAN'ATINING KELIB CHIQISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI

Ergashev Asilbek Alisher o'g'li

Guliston davlat universiteti 2-bosqich talabasi

Ibragimova Nilufar Adxamovna

Ilmiy rahbar: Guliston davlat universiteti v.b.dots.

Annotatsiya: *Dirijor - asar musiqasini ijodiy rivojlantiruvchi, uning ruhi bilan yashovchi, mashaqqatli, sabr-bardosh talab qiluvchi, mas'uliyatli kasbdir. Ushbu maqolada dirjorlik san'atining kelib chiqishi va rivojlanishi tarixi haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Dirjorlik, orkestr, ansambl, ko'p ovozlik, partitura, partiya.*

San'atlar ichida eng yoshi va kam o'rganilgani dirijyorlik san'ati hisoblanadi. Dirijyorlik amaliyoti uning nazariyasini ancha ortda qoldirdi. Biroq aynan nazariyaga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Dirijorlik so'zi fransuzcha so'zdan olingan bo'lib "yònaltirish" "boshqarish" degan ma'noni anglatadi.

Dirijorlik qilish bu qo'l ostidagi orkestr yoki xor va boshqa ko'p ovozli ijrochilar jamoasini boshqarish tushuniladi. Orkestr jamoasini texnik ustunligi va musiqiy asarni mohiyatini ochib berish va buni qo'l harakati orqali tomoshabinga yetkazish dirjorning vazifasi hisoblanadi. Dirijorlik sanati sanat turlari ichida eng qiyinlaridan biri hisoblanadi.

Chunki dirijor musiqa sohasida juda kòp bilimlarga ega bo'lishi kerak, bulardan dirjorga eng keraklilari solfedjio va cholg'ulashtirish fanlari hisoblanadi. Dirjorning o'zi qo'l ostidagi orkestr jamoasidagi cholg'ularning oilasini yaxshi bilishi va ularni tabiati tushingan bo'lishi o'zi ham bitta cholg'uni yaxshi chala oladigan bo'lishi kerak.

Orkestr jamoasida yaxshi ijroga erishish uchun dirjorning o'zi asar mohiyatini yaxshi bilgan bo'lishi kerak, shundagina qo'l ostidagi sozandalarga tushuntira oladi.

Dirijorlik san'ati XV-asrning birinchi yarmida kòp ovozli musiqani rivojlana boshlagangan so'ng kirib kela boshlagan. O'sha davr kompozitorlari o'zlarining asarlariga dirjorlik qilib buni rivojlantirgan."«Dirijor ko'rish va eshitish san'atiga ega bo'lmog'i lozim, i yengil va ayni paytda kuchli bo'lishi darkor, i sozlar, ularning tabiati va qamrovini his qilishi, partiturani o'qiy olishi, shular barobarida alohida iste'dod egasi bo'lishi muhim... U yana o'zi va orkestr o'rtasida ko'zga ko'rinmas aloqa o'rnatilishi uchun kerak bo'lgan yana boshqa, deyarli noaniq xususiyatlarga ham ega bo'lishi shart.

Agar dirijor orkestrga o'z hissiyotlarini yetkazish xususiyatiga ega bo'lmasa, unda i orkestr ustidan «hukmronlik» qila olmaydi, unga o'z ta'sirini o'tkazishdan mahrum bo'ladi.

Bu holda i orkestning dirijori emas, balki oddiygina «takt uruvchi»ga aylanib qoladi, shunda ham agar umuman taktni to'g'ri belgilash va ajratishni uddalay olsa!» Gektor Berlioz.⁶ Bu san'at kelib chiqishi qadimgi gretsiyada xor rahbari bo'lib u asar ijrosi vaqtida asosan ritmni ushlab turish uchun oyog'i bilan yoki tayoqcha bilan polga tiqillatib turgan, keyinchalik pultga chiqqanda ham pultga tayoqcha bilan tiqillatib turilgan yoki malum bir qo'l harakatlardan foydalanilgan, lekin taktni oyoq bilan ko'rsatish juda uzoq davom etadi. Bu ko'pchilikning g'ashini keltirar edi.

Bu haqida nemis kompozitori Iogann Matteson kinoya qilib shunday degan „Bazilar taktni oyoq bilan urib ko'rsatish haqi ijobiy fikr bildirishi tajublantiradi balki ular oyoqlarini boshlaridan aqlli hisoblasa kerak shuning uchun oyoqlariga bòysunayabdi "deb aytadi. Dirijorlik tayoqchasi esa o'sha paytda har hil uzunlikda bòlgan. Bazan uning uzunligi 180 sm bòlgan va uni qirollik Jezi deb yuritilgan va faqat u yerda urib takt ko'rsatib turilgan. Bu ovozlari konsert zallarida, cherkovlarda juda baland eshitilgan. Bu kòproq frantsiyada, parijda keng tarqalgan.

Buni kompozitor J.B.Lyulli olib kirgan bòlib u bir kuni asarga berilib ketib tayoqchani uchi bilan oyoğini jarohatlaydi, bu esa uni o'limiga sabab bòlgan, lekin bu fojia ham bunday dirijorlik uslubiga soya solmaydi. Bir sò'z bilan aytganda o'sha paytlarda asosan orkestrni klavisin chaluvchilar va skripka chaluvchilar boshqargan. “Dirijyorlikning qo'lda va texnik tomonini o'zlashtirish jarayoni dirijyorlik texnikasi samaradorligi tamoyillariga doimiy rahbarlik qilish zarurligini ta'minlaydi: ovozli harakat, tovushni oldindan bilish, imo- ishoraning grafik ravshanligi, harakat erkinligi va badiiy maqsadga muvofiqlik.

Asboblarni sozlashning umumiy tamoyillari sifatida tanilgan ushbu tamoyillarni qat'iy amalga oshirish talabani to'g'ri yo'nalishda harakat qilishiga, ularning rivojlanishida yuqori natijalarga erishishga imkon beradi. Asar ustida ishlash jarayonini to'g'ri tashkillashtirish juda muhimdir.

Musiqqa sanati jadallik bilan rivojlana boshlagandan so'ng eng avvalo, opera sanati kuchaya boshladi. Ko'plab kompozitorlar yangi asarlar yoza boshlaydilar bu holat kòp ovozli musiqaga bòlgan va orkestrni boshqarishga bòlgan ehtiyoj yana ortdi bu ham dirijorlikning rivojlanishiga sabab bòldi

Orkestr ichidagi fortepianochi sozandalar dirijorlik qila boshladilar. I.Mozel, J.Shpor, va K.Veber kabi dirijorlar uni amalyotda qòllagan. L.V.Bethoven, R.Vagner, G.Berlioz kabi musiqachilar dirijorlik sanati asoschilardan hisoblanadi. Xalqaro e'tibor qozongan dirijor germaniyalik X.Fon Byulov hisoblanadi. XIX-asr oxiri XX-asr boshlarida chet ellarda dirijorlik sanati ustalari X.Rixtir, A.Nikish, X.Vengartner, Shtraus, M.Balakirev, S.Rahmaninov, A.Rubinshteyn keyinchalik G.Fon Karayan, E.Mravinskiy, A.Toskanini, Sh. Myunsh, E. Svetlanov kabilar katta hissa qo'shishgan. Bu holat shu

⁶ E.Toshmatov.Dirijorlik san'ati. T.:2008,9-bet

davrdagi musiqalar hammaga tushunarli bo'lgani uchun sozandalarga qiyinchilik tug'dirmaydi. Keyinchalik musiqa rivojlangan sari asarlar qiyinlasha boshlaydi va orkestrni sozandalar emas balki tashqaridan turib kimdir boshqarishi kerak ekanligi sezilib qoladi.

Orkestrni tashqaridan turib orkestrga aloqasi bo'lmagan odam boshqaradi va bu hozirgi biz ko'rayotgan zamonaviy dirijorlikning paydo bo'lishiga olib keladi. Bu san'atning rivojlanishi orkestrda dirijorning bosimini kuchaytiradi.

Bu kasbni birinchilardan bo'lib ma'lum dirijorlik mahoratiga ega bo'lgan kompozitorlar va sozandalar amalga oshirishgan. Bulardan X.Glyuk, V.A.Motsart, J.B.Lyulli, R.Vagner, F.Mendelson, J.Shpor, I.Shtraus, F.List kabilar amalga oshirishdi. Bu dirijorlarning asl kasbi kompozitorlik yoki pianinochi yoki skripkachi bo'lgan.

Bunday parallel faoliyat keyingii davrlarda ham saqlanib qoldi. Kompozitor F.List pianinochi va kompozitor, S. Rahmaninov pianinochi, V.Safonov, K.Rixter va boshqalar ko'zga kòringan dirijorlar bo'lishgan. Keyingi davr dirijorlari Artur Nikish altchi va kompozitor, Arturo Taskanini veolonchel cholg'uchisi, Oskar Fered valtornachi bo'lishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azimov B. Dirijorlik amaliyoti. T., 2010
2. Toshmatov E. Dirijyorlik san'ati.T., 2005
3. Shukurov. J. Dirijorlik T., 2005

